

Одарка СОПКО*кандидат мистецтвознавства,**завідувач кафедри дизайну Закарпатського художнього інституту***ОЗДОБИ КОРОЛІВСЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ 1401 РОКУ**

Анотація. Йдеться про одну з найдавніших рукописних пам'яток Закарпаття — Королівське Євангеліє. Аналізується художнє оформлення та структура книги, орнаментальні оздоби. Дається мистецтвознавча характеристика художніх особливостей оформлення рукопису.

Ключові слова: рукописна пам'ятка, художнє оформлення, орнаментальні оздоби.

2011 р. виповнилося 610 років рукопису Королівське Євангеліє. Переписав книгу 1401 р. Станіслав Граматик у с. Королеве (Виноградівський р-н Закарпатської обл.). Ця пам'ятка є цінним джерелом історії, української мови та книжкового рукописного мистецтва, з якого починається перелік понад двох десятків найвартісніших українських кодексів XV ст., виконаних у традиційній умовно-площинній манері [1, 68]. Як витвір графічного мистецтва, Королівське Євангеліє має власні художні особливості. Ними означено узагальнений художній образ книги, у створення якого закладено низку творчих етапів. Кожна ланка роботи є відповідальною і вимагає практичних фахових навичок упорядників, каліграфів, мініатюристів, орнаменталістів, палітурників та ін. Особливість таких ознак визначається походженням і впливами на ґрунті історичних процесів. Беручи до уваги південно-східну частину слов'янського світу, зокрема, сербів, болгарів, українців, можемо говорити про те, що вони виробили власне слов'янське письмо, яке мало спільні рукописні традиції. Упродовж XIII — першої половини XV ст. разом з текстами літературних пам'яток давня українська книжка успадкувала від візантійської основні засади виготовлення кодексів, які, зрештою, були спільними для всієї Європи [2, 214].

Зазначимо три ознаки, що характеризують Королівське Євангеліє — цінність рукопису в його датуванні, де чітко зазначено дату виконання книги, місце та авторство каліграфа;

— особливість книги в тому, що вона виконана не на пергаменті, а на новому на той час матеріалі — папері. Як відомо, одним із найдавніших кодексів, написаних на цьому матеріалі, вважається адміністративна книга з генуезької колонії в Кафі, датована кінцем XIII ст., що зберігається в Італії. А серед українських рукописних пам'яток, що виконані на папері у XIV ст., відомі лише львівські адміністративні книги, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві у Львові [3, 9];

— напис на аркуші № 11: Феофілакта архієпископа бл'гарскагопро(ъ)ди. Він засвідчує, що цю частину книги можна зарахувати до перекладених літературних пам'яток. Йдеться про “Тлумачення на Євангеліє Матвія Феофілакта Болгарського”, яке було досить поширеним серед рукописних творів, перекладених з грецьких, болгарських або сербських джерел. З'явилися вони в Україні у південнослов'янських переробках від XV ст. [2, 214].

Під час дослідницької роботи над рукописом автор встановив:

— кількість заставок, яка була зазначена в попередніх працях [1, 284; 4, 395], насправді не відповідає кількості заставок у рукописі. У манускрипті не вісім кольорових заставок, а дев'ять великих і дві орнаментальні смужки-оздоби, — загалом одинадцять орнаментальних оздоб. Одна з дев'яти нововиявлена заставка розташована на аркуші 136, інші дві — на арк. 4 та 84;

— заставка на аркуші №1 за елементами оформлення та типологічними зразками не рослинна, з великими бутонами, як зазначено в попередніх дослідженнях, а тератологічно-рослинна з виразним образом птахів-хімер.

Опис рукопису. Королівське Євангеліє переплетене, має палітурку. Шкіра, якою обтягнуті дошки, має значні пошкодження. За залишками тиснення на частині дошки чітко проглядається центральна овальна форма, обрамлена трикутними елементами з чотирьох кутів. Залишився фрагмент, оздоблений тисненням і позолотою (розміром бл. 25 кв. см). Орнаментальні елементи цього фрагмента збігаються з елементами в оздобах аркушів рукопису, зокрема на арк. №4. Заклеєно

додатковий аркуш, є багато заклеюк у корінцевій частині та нижніх полях кодексу, що свідчить про реставрацію книжкового блоку Євангелія. Розмір дошок: 210мм x 285мм, товщина дошки 110мм, корінець — 65мм. Формат книжкового блоку 205мм x 265мм. Вціліла частина залізної фібули (застібки). До внутрішньої частини дошок приклеєні шматки паперу без написів; видно пагінації (розлінування сторінок). Є нумерація зошитів, число яких складає 22. Вони означені внизу сторінок посередині, кирилицею.

Зошити. Кожний зошит має 8 аркушів. У кінці додано 1/2 зошита, тобто 4 аркуші. Разом усіх сторінок 360. Окремих сторінок не вистачає, а саме: перший зошит має 7 аркушів, нема 5-го та 6-го аркушів 18-го зошита (початок Євангелія від Іоанна).

Папір рукопису охристо-сірий, досить щільний, з поперечними волокнистими смугами, гладкий, має захисне глянцеve покриття. 4-й аркуш вклеєний пізніше. Папір має дві різноманітні філіграні: 1) дзвін; 2) половина тулуба єдинорога [5; 204-206].

Зміст. Євангелія від Матвія, Марка, Луки та Іоанна. Також містяться тексти передмов, постів, проповідей та глав. Усього одинадцять назв (арк. №1, 4, 10, 11, 13, 55, 57, 82, 84, 85, 136).

Оздоблення. Одинадцять заставок, різноманітних за стилем, орнаментальні та сюжетні за мотивами і розфарбуванням. Дві тератологічні заставки на арк. №1, 13. За мистецькою характеристикою рослинно-тератологічна ритмічна композиція на арк. №1 (іл. №1) складається з великих композиційних елементів з використанням синього, червоного та білого кольорів. Композицію заставки складено з птахів-химер, ритмічно розташованих у заставці-бордюрі, яка завершується охристими смугами з обох боків. Кольорова синя смуга, на якій розташовано птахів, символізує воду й небо. Чергуються силуети птахів, які стоять і летять перпендикулярно до смуги, що додає динаміки композиції. Таке ритмічне чергування композиційних елементів визначає і змістовий фактор, який символізує гармонійне життя на небі й на землі. Посередині бордюрної орнаментальної смуги закомпоновано тератологічний елемент у вигляді двох голівок птахів, характерний для оформлення за-

ставок старовізантійського стилю ранньої доби. Заставка арк. №13 (іл. №2) — велика тератологічно-рослинна, кольори рожевий, малиновий, охристо-жовтий, синій, золото, білило. Композиція складається із центральної форми, усередині якої закомпоновано три фігурки птахів-химер. Дві з них сходяться голівками до середини аркуша, а третю розташовано над ними, голівкою до корінця книги. Усі птахи виконані яскравою малиновою фарбою на золотому тлі. По обидва боки центрального елементу симетрично розташовано великі китиці квітів з бутонами та листочками, які виростають із стовпчикоподібних орнаментованих вертикальних елементів, виконаних жовто-охристими фарбами. Великі бутони виконано синьою та червоною фарбами, стебла й листки — зеленкуватою та охристою.

Дві заставки балканського стилю плетінки на арк. №10, 82 виконано традиційною плетінкою. Заставка арк. №10 — вузька, плетінчаста, кольори — синій, червоний, охристий. Традиційна для раннього періоду княжої доби плетінка закомпонована на ширину текстової частини. Кінцеві частини композиції завершують верхній і нижній виносні елементи плетінки. Заставка на арк. №82 — плетінчаста, кольори — синій, червоний. Плетінку, що утворює зовнішні та внутрішні кола, виконано червоною та синьою фарбами. Завершують композицію верхні й нижні виносні елементи плетінкового орнаменту, нижні сягають шрифтового рядка в'язі.

Три заставки з рисами нововізантійського стилю на арк. №54, 55, 85. Особливо це характерне для заставки, яка подібна до емалевого орнаменту старовізантійського стилю, але вже з певною модифікацією. Це заставка на арк. №85 — рослинна, кольори — синій, червоний, охристо-жовтий, білило. Стрічкова композиція у вигляді бордюра. Головний композиційний елемент — чотирилисник — виконаний синім кольором з додатковими елементами білих і червоного кольору. Тло заставки охристе, подекуди є залишки золота. Центральну частину заставки звеличує симетрична "лілія", що уподібнюється короні. Подібна заставка на арк. 55 (іл. 3) — плетінково-рослинна, кольори — синій, червоний, охристо-жовтий та білило. Орнаментальна концентрична композиція з головним елементом

кола. Скриплені між собою великі й малі кола чергуються у форму горизонтальної смуги в центральній частині бордюра. У середині кіл укомпоновано елементи півкіл у вигляді іксоподібної форми, доповнені рослинними елементами червоною фарбою. Усі кола виконано синім кольором з доповненням тонкими штрихами білил. Тло орнаменту — насичена охра із залишками золота. Верхній кантик бордюру оздоблено зигзагами по всій ширині заставки. Центральну частину заставки прикрашає велика китиця, по обидва боки якої розташовано дубові листки. Вертикальні краї бордюра завершують рослинні елементи, які нагадують пелюстки лілії.

Наступні три заставки засвідчують вплив орнаментики. Це заставки на арк. № 11, 84, 136. Заставка що на арк. № 136 (іл. 4) є нововиявленою, вузька з геометричними елементами, кольори червоний, чорний. Вона зовсім не подібна до згаданих орнаментів. Це геометрична заставка, центральна частина якої у вигляді бордюра з елементом зигзагів, у проміжках — крапкові мотиви. У верхній та нижній частинах бордюра — орнамент з лілій. Посередині верхньої частини — велика лілія, з обох боків якої є розчерки. Бокові верхні частини бордюру завершуються рослинними елементами. Орнаментальну композицію виконано червоною та чорною фарбами.

Одна геометрична заставка на арк. № 4.

Ініціали великі, стовпчикоподібні із сучкуватими виступами й елементами плетінки: арк. № 13, 55, 85. Кольори — синій, червоний, золотистий, білило. Великі ініціали рукопису виконано в традиційному балканському стилі, стовпчикоподібні із сучкуватими виступами й елементами плетінки: арк. № 13, 55, 85. Кольори — синій, червоний, золотистий, білило.

Ініціали малі, кіноварні з елементами оздоблення: арк. № 1, 11, 84, 15, 81. Поряд з архаїчними рисами великих ініціалів спостерігаємо використання елементів з відчутними видозмінами, які продемонстровано в кіноварних ініціалах — ломбардах.

Тексти рукопису виконані чотирма видами шрифтів кириличного письма, а саме: уставом, півуставом, скорописом і в'яззю. Прямим півуставним шрифтом виконано основну частину рукопису, фігурні тексти з розчерками на арк. № 135, 10,

54, кіноварні тексти арк. № 82 та виконання назв шрифтами заокругленої в'язі червоним, голубим і охристим кольорами на арк. № 1, 4, 10, 11, 13, 54, 55, 82, 84, 85, 136.

У останній чверті XIV ст. дедалі частіше книжки переписували (простішим у виконанні, ніж устав) півуставним шрифтом. У рукописі “Королівського Євангелія”, окрім прямого півуставного шрифту (яким написана основна частина рукопису), містяться фігурні шрифтові композиції, виконані скорописом з розчерками на арк. № 135, 10, 54, кіноварні тексти на арк. № 82. Є виконання назв заголовків шрифтами заокругленої в'язі червоним, голубим і охристим кольорами на арк. № 1, 4, 10, 11, 13, 54, 55, 82, 84, 85, 136. Під назвами спостерігаємо використання прямого уставного шрифту. Як бачимо, автор володів усіма видами кириличних шрифтів, що засвідчує його фаховий вишкіл.

Матеріали та інструменти. Щодо інструментів і матеріалів, які використовував Станіслав Граматик для написання текстів, можемо говорити про ті, які були найпоширенішими на той час у Східній Європі. Відомо про пташині пера, гусячі та лебедині, зрідка орлині або павичеві. Пензлики використовували для орнаментальних оздоб і мініатюр. Основний текст рукопису виконано чорнилами, які за ознаками схожі на горіхові (їх виготовляли з кори ліщини). Заголовні тексти написані червоною циноброю. Окремі рядки виділено суриком. Саме сурик і цинобра краще збереглися на сторінках. Найбільше постраждала під впливом часу і вологи частина текстів, виконана чорними чорнилами.

Чисті сторінки на розгортах зліва, арк. № 84, 85, 136, 137, 139.

Історія рукопису. Відомо, що цю книгу знайшли без попередньої інвентаризації, нічим не означену (пізніше № 68), під час формування каталогу бібліотеки Мукачівського монастиря в лютому 1951 р. Книга була в поганому стані, — багато сторінок пошкодила волога. 1960 р. її передали до фондів Закарпатського обласного краєзнавчого музею.

Мистецтвознавчий аналіз. Орнаментальні оздоби Королівського Євангелія характеризуються різноманітними за стилями заставками. Тут чітко простежується розвиток художньої сис-

теми, її взаємозв'язки та взаємовпливи в рукописних книгах періоду XIV — XV ст. Варто звернути увагу на послідовність стилів, що виконані відповідно до формування стильових видозмін. Наприклад, у кодексі спостерігаємо риси традиційних оздоб XII — XIII ст. старовізантійського стилю та XIV — XV ст., заставки рослинно-тератологічні, концентричні, плетінчасті, які з часом трансформувалися в нововізантійський стиль. Завершується це розмаїття орнаментикою народного стилю, що висвітлює впливи окремих видів декоративно-прикладного мистецтва. Як бачимо, аналізований рукопис становить для читача не тільки історичну й літературну цінність книги, а й значні елементи естетичного характеру, йдеться про ініціали, заставки, кінцівки, фігурні тексти та шрифтову графіку, які мають велику художню цінність. Адже таке явище того часу відображало вимоги та можливості культурного рівня кращих сил суспільства, коли оздобу рукописів, їхня техніка виконання та художній стиль орнаментів ніколи не змінювалися за забаганкою художника, вони завжди відображали культурний характер тієї чи іншої епохи.

Подібні заставки цього періоду зустрічаються з чорнильним або кіноварним контуром, які зображували на аркуші незафарбованого пергаменту. Характерними зображеннями були образи крилатих змії або птахів з довгими змієвидними хвостами, небачені чудовиська, що поїдають одне одного або кусають себе за хвіст. Химерні й щільні переплетіння білих незафарбованих ліній на темно-голубому тлі зрідка підфарбовували жовтою фарбою. Такий орнамент тератологічного стилю рукописної орнаментики став провідним у другій половині XIII — XIV ст., а з'явився він у східнослов'янських рукописах ще у XI ст. й довгий час співіснував з візантійським стилем [1, 37].

У рукописі зустрічаємо оздобу, які були поширені в XIV ст., а саме — складаються з концентричних кіл строгої геометричної форми. Плетінкова, решіткова й циркулярна орнаментика, побудована на використанні кіл, вважається занесеною у східнослов'янську книгу з Болгарії та Сербії, де вона з'явилася ще в середині XIV ст. і має загальну назву "балканська" [6, 257, 263; 1, 66]. Як відомо, балканський орнамент в українських ру-

кописах знайшов підготований ґрунт. Саме використання циркулярних візерунків, які вважалися найбільшим досягненням цього стилю, у східних слов'ян відоме ще в XI — на початку XII ст. та простежується його найтісніший зв'язок з витворами місцевого художнього ремесла [7, 101-111; 1, 66].

Послідовність стилів, яку використав орнаменталіст, є відповідною до формування видозмін орнаментики від візантійського стилю (XI — перша пол. XIII ст.), тератологічного (друга пол. XIII, XIV ст.), балканського (кін. XIV, перша пол. XVI ст.) та нововізантійського одночасно з балканським (друга пол. XIV ст.) [8, 35]. А народні орнаментальні мотиви, які демонструють впливи декоративно-прикладного мистецтва, є показовим моментом у ставленні автора до новаторства та сміливої інтерпретації щодо оформлення рукопису на той час. Адже звернення рукописних майстрів до народних рослинних і геометричних візерунків посилювало щойно в другій половині XVII — початку XVIII ст. [8, 34-35].

Поєднання рис традиційних стилів з народними мистецькими смаками є визначальними в оформленні рукопису. Керуючись набутими естетичними вподобаннями, орнаменталіст наслідував тенденції попереднього "пергаментного" періоду, але водночас вносив нові авторські інтерпретації. Написаний на папері кодекс значно компактніший від пергаментних. Змінився вигляд самих сторінок, а завдяки використанню водяних фарб кольори набули яскравості та свіжості. Простежується зміна почерку за рахунок швидкості писання. Показові зміни на зламі XIV — XV ст. чітко простежуються у виконанні півуставного шрифту, в'язі та кіноварних ініціалів рукопису. Спостерігаємо як в оздобленні співпрацює "старе" з "новим". Наприклад, поряд з плетінковою рослинною орнаментикою, близькою до візантійської з елементами тератології, поєднано декоративні елементи, а із збереженими архаїчними рисами літер використано видозміни окремих форм графем. Орнаменталіст книги використовував різні традиційні на той час форми книжкових оздоб, однак сміливо імпровізував, використовуючи мотиви народного мистецтва, наприклад, заставки арк. № 136 (іл. 4).

Про те, що автором-орнаменталістом Королівського Єван-

гелія є Станіслав Граматик, стверджувати не можемо, оскільки його підпис підтверджує тільки переписування текстової частини книги. Відомо, що тільки переписувачі писали своє ім'я, а художники та мініатюристи, які оформляли та декорували рукописи, не підписувалися під своїми працями. Тому до наших днів дійшли імена тільки тих мініатюристів і орнаменталістів, які залишали свій підпис під малюнками [8, 24].

Як бачимо, каліграф-переписувач Станіслав Граматик керувався усталеною формулою вираження тематичної єдності автор-читач-книга. Така своєрідність жанру відповідала естетиці середньовічної літератури з її тяжінням до виникнення синкретичної картини світу, до об'єднання літературних і мистецьких факторів. Передмови й післямови до рукописних і друкованих книг виникли на перетині середньовічних традицій та зароджених новими віяннями культури. Від старої манери залишилися повчальна спрямованість, традиційна біблейська символіка та метафоричний стиль [9, 1266-1267]. Особливістю такої манери оформлення були фігурні композиції в текстах. Вони належать до структурних елементів книги, а це є вираженням живописно-образної мови епохи, йдеться про емблематику та символіку. У графічних композиціях Королівського Євангелія вона виражена у символічній текстовій формі хреста й чаші, що є синтезом змістового та візуального компонентів (9 арк. 175 зв.). Подібні текстові форми є типовими для передмов і післямов у рукописах цього періоду. Така форма вираження відокремлювала авторове ставлення до новацій, коли формувалося усвідомлення високої місії переписувача-каліграфа, який залишав для історії вихідні відомості про рукопис: "Съ тетраевангеліе, исписаса в њнелабском граду михалевъ избъ, кралахскоѣ в лтъ 6909. Станіславом граматиком многогръшным. О Христе", — пише Станіслав Граматик.

Засвідчується увага каліграфа і до сучасних проблем художнього стилю. Посередині шрифтових форм текстову частину складає рядок з одного слова і завершується вертикальним знаком, який з'єднує обидва трикутники в єдиний символ чаші. Фігурні тексти бачимо на арк. № 55 зліва, з фрагментом колофону у формі чаші, та на арк. № 53 подібної форми за-

вершується розчерком. Розчерк уподібнюється формі хреста. Заголовні тексти рукопису виконані в'яззю червоною, золотистою та синьою фарбами.

Рукописні передмови й післямови в кириличних книгах варто розглядати як історико-культурне явище, яке формувало свою традицію до XVII ст. [10, 1267], а в рукописах Закарпаття візначаємо, що ця традиція розвивалася й продовжувалася аж до початку XIX ст.

На основі проаналізованих зразків варто висловити кілька припущень про каліграфа та художника книги, наприклад:

— Станіслав Граматик вірогідно був ченцем-каліграфом, можливо і орнаменталістом книг, міг бути вихідцем з балканських країн. Таке твердження ґрунтуємо на зіставленні художніх зразків рукопису з історичними фактами цього періоду, коли в час захоплення балканських земель турками-османами ченці привезли із собою багато оздоблених богослужбових рукописів, поповнивши ними бібліотеки східнослов'янських монастирів [11, 45];

— не виключено, що Станіслав Граматик походив із земель Мараморощини, міг навчатися або й працювати поряд з південнослов'янськими майстрами книги;

— беручи до уваги інтерес до орнаментики, що є в оздобах рукопису, можемо припустити можливе походження орнаменталіста з народного середовища або вплив тривалого перебування в такому середовищі;

— початком написання Королівського Євангелія був кінець XIV ст. По-перше, такі об'ємні рукописи переписували щонайменше рік або два, а художнє оздоблення книги також вимагає тривалого часу. По-друге, післямова мала особливе призначення донести інформацію про творців цієї книги, коли робота над рукописом уже завершувалася [12, 87]. По-третє, як засвідчують фабричні марки (філіграні) на папері, зображення єдиного рога та дзвону були найпоширенішими знаками італійського паперу до XV ст., коли Італія зберігала роль монополіста у розповсюдженні паперу в Європі [13, 24]. З цього випливає, що папір для написання Королівського Євангелія був завезений на закарпатські землі наприкінці XIV ст.

Рукопис проаналізовано на основі комплексного мистецтвознавчого аналізу, за типологічними зразками оздоб. Оформлення та книжкову структуру цього періоду розглянуто як єдину систему художньої інформації візуальних знаків, яка формувалася в нових умовах. Враховано найбільш виражені видозміни в стилях кінця XIV — початку XV ст. Ґрунтуючись на порівняльному методі та керуючись сформованою схемою історичних і культурно-мистецьких періодів, підсумовуємо те, що художньо-пластичні особливості рукопису Королівського Євангелія вирізняються своєю стилістикою серед подібних пам'яток українських рукописів XV ст. Враховуючи те, що у XIV — XVI ст. рукописна книга Закарпаття була під значним впливом європейських південно-західних культур, зокрема грецької, болгарської, сербської, можемо засвідчити подібність художньо-пластичних особливостей взірців оформлення. Це дозволяє стверджувати, що автор книги використовував кілька зразків оригіналів (протографів). Вони могли бути привезені з країн Південного Заходу та Західної Європи. Підставою для цього є орнаментальні заставки та великі ініціали, які уподібнюються до нововізантійського типу. Цей стиль з'явився на Русі в кінці XIV ст. одночасно з балканською плетінкою. Його основою був рослинний орнамент з характерними, дуже стилізованими формами квітів, листків, пагонів, поєднаними з умовними геометричними фігурами та обов'язковим обрамленням у прямокутну форму. Ця орнаментика була трансформацією старовізантійського, або "емалевого" орнаменту (використання коштовних фарб, золота), яким прикрашали ще перші південно-руські кодекси — Остромирове Євангеліє і Ізборник Святослава. Нововізантійський стиль був поширеним у придворному середовищі Болгарії та Сербії в середині XIV ст. (йдеться про Сербське Євангеліє 1354 р. і болгарське так зване лондонське Євангеліє 1356 р.). В Україні цей орнамент не прижився і зустрічається вкрай рідко лише в кінці XIV ст. в оформленні Київського Псалтиря (1397 р.)

Виходячи з матеріалів опису зразків і мистецької характеристики рукопису, вважаємо творчість Станіслава Граматика унікальним зразком рукописного мистецтва Закарпаття кінця XIV — початку XV ст.:

— переписувач добре знався в каліграфії, оздобленні, структурі та елементах оформлення всього кодексу. Це засвідчують перераховані художньо-пластичні особливості рукопису та створення цілісної образно-структурної системи оригінальної книги;

— послідовність у застосуванні різних стилів оформлення книги переконує в обізнаності майстра-орнаменталіста;

— запис у післямові, який висвітлює звернення автора до читача, засвідчує його статус професійного каліграфа-переписувача (підписувалися тільки професійні каліграфи);

— фігурний текст на 175 арк. передостанньої сторінки гармонійно вписується в загальне оформлення рукопису, а форма ромба, яку утворюють два трикутники, не повторюють прямокутний формат книги, що переконує у фаховості автора. Отже, структурні елементи, оздоби та каліграфія рукопису свідчать про високий освітній та художній рівень майстра.

Королівське Євангеліє укладено та структуровано відповідно до формування християнських традицій. Ми бачимо, що поряд з рисами, які притаманні українській рукописній книзі XIV — XV ст., зображення трансформовано на основі місцевих естетичних пріоритетів книжкової форми. Це притаманно країнам, культура яких ґрунтувалася на візантійській традиції. А розмаїття художніх стилів у оздобленні кодексу можна пояснити тим, що майстрові були доступні дороги на той час книги, які слугували йому протографами (зразками-оригіналами) для оздоблення Королівського Євангелія.

1. *Запаско Я.* Українська рукописна книга. — Львів: Світ, 1995. — 480 с. 2. *Боянівська М.* Освіта, книгописання, книгозбірні. Історія Української культури. Т. 2. — К.: Наук. думка, 2001. — 848 с. 3. *Мацюк О.Я.* Папір та філіграні на українських землях (XVI — XX ст.). — К.: Наук. думка, 1974. — 296 с. 4. *Пронин В.* Закарпатское Евангелие 1401 года // А. Монич, Ю. Данилец. Собр. трудов. Архимандрит Васильий (Пронин). Т. 1. — Ужгород: Патент, 2010. — 432 с. 5. *Лихачев Н.П.* Палеографическое значение бумажных водяных знаков. — СПб., 1899. — 671 с. 6. *Шульгина Э.В.* Балканський орнамент // Древнерусское искусство: Рукописная книга. Сб. 2. — М.: Наука, 1974. — С. 240-264. 7. *Коновалова О. Ф.* "Плетение словес" и плетёный орнамент конца XIV в. // Труды Отдела древнерусской литературы (Пушкинско-

го дома) АН СССР. — Т. 22. — М.— Л., 1966. Т. 22. — С. 101–111.
8. Запаско Я. Мистецтво української рукописної книги: конспект лекцій спецкурсу. — Львів: ЛДІПДМ, 1993. — 140 с. **9.** Сазонова Л. Украинские старопечатные предисловия конца XVI — перв. пол. XVII в. — М., 1981. — С. 151-175. **10.** Гусева А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века. Сводный каталог. Кн. I. — М.: Изд-во Индрик, 2003. — 648 с. **11.** Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. — Львів: Інст. українозн. ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2002. — 520 с. **12.** Титов Ф.И. Типография Киево-Печерской лавры: Исторический очерк (1606-1916 гг.). — Т. 1. — К.: Тип. Киев.-Печер. Лавры, 1916. — 832 с. **13.** Сиренов А.В. Датировка рукописей по маркировочным знакам бумаги: Учеб. пос. к курсу "Русская палеография" // Рогулин Н.Г., Назаренко К.Б., Сиренов А.В. Специальные курсы по источниковедению истории России. — СПб., 2005. — С. 3-57.

Annotation

Odarka Sopko. Ornamentation of the Korolevo gospel of the 1401. The article deals with one of the oldest manuscripts of Transcarpathia — the Korolevo gospel copied by Stanislav Gramatyk in 1401. The description of the design and structure of the book is presented, the analyses of the ornamentation is made. The characteristics of the artistic peculiarities of the manuscripts decorative elements is given.

Key words: manuscript, Gospel, Stanislav Gramatyk, Transcarpathia, initial, colophon, type, filigree.

Аннотация

Одарка Сопко. Убранство Королевского Евангелия 1401 года. Повествуется об одной из древнейших рукописных памятниках Закарпатья — Королевское Евангелие. Анализируется художественное оформление и структура книги, орнаментальные украшения. Дается искусствоведческая характеристика художественных особенностей оформления рукописи.

Ключевые слова: рукописный памятник, художественное оформление, орнаментальные украшения.

Тератологічна заставка з птахами-хімерами у вигляді бордюра. Арк. № 1

Заставка з рисами нововізантійського стилю, концентричними колами та рослинними елементами. Арк. № 55

Заставка велика тератологічно-рослинна з хімерами-чудовиськами, аркоподібним склепінням та жгутовими елементами. Арк. № 13

Заставка рослинно-геометрична з крапковими елементами. Арк. № 136